

Банка „Гирдап“ и нейните дъщерни дружества

Марбуле Папазова

Abstract: Bank "Girdap" and its daughter companies: *The modern formulation of the nature of the system of interconnected companies are well illustrated in the research of M. Ivanov. He talked about the so-called "interlocking" describing the process as a realization of a lasting relationship between the two companies, "in which occurs the exchange of experience, information and resources (not just financial)".*

Key words: *banking and credit system, financial capital, daughter companies.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В икономически аспект периодът от завършването на Първата световна война до 1924 г. може да бъде определен най-общо като възстановителен. Това е времето, когато България трябва да излезе от пълната си икономическа разруха при това в неопосилните условия на стеснена територия и силно намалени човешки и материални ресурси, следствие на тежките загуби във войните, в условия на значителна политическа и икономическа изолация на Балканите [4, 430-434].

Тежките условия на Ньойския диктат поставят за дълго държавата в икономическа зависимост от победителите. Антантата установява строг контрол върху икономиката на страната, а съседните балкански държави, разширили се за сметка на България, я поставят във враждебна изолация, която на практика задълго изключва търговските контакти с тях. Изолацията, както и откъснатостта на страната от открито море в значителна степен я лишават и от старите ѝ търговски партньори [4, 397-398].

Новата вълна българи – бежанци от Македония, Тракия, Добруджа, от Западните покрайнини и от другаде, пък създават тежкия бежански проблем, който още повече усложнява социално-икономическото състояние на страната. Процесът на стопанско възстановяване се затруднява и от социалната криза, и от острата политическа конфронтация в страната през този период [4, 397-398].

Размерите на катастрофата изглеждат непреодолими за българското общество и въпреки всичко неизчерпаемата работоспособност и упоритост на народа, умението му за самоорганизация, които му позволяват за три десетилетия да изгради една прилична икономика, и сега го извеждат сравнително бързо от кризата, макар и с цената на остра социално-политическа конфронтация.

Изградената още преди войната индустриална база и селскостопанските традиции, превърнали България в първостепенен икономически фактор на Балканите през този период, бързо са възстановени и още към 1921-1922 г. производството се оживява и стопанството на страната започва постепенно да се възстановява.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Съвременната постановка за същността на системата от взаимосвързани фирми е добре изяснена в изследването на М. Иванов. Той говори за т. нар. „интерлокинг“, определяйки процеса като осъществяване на дълготрайна връзка между две предприятия, „в рамките на която протича обмяна на опит, информация и ресурси (не само финансови)“ [3, 224-230].

М. Иванов уточнява още, че няма строг регламент, който да определя принадлежността към отделна групировка, тъй като с времето нейните съставни части могат да променят точката си на привличане или пък да се свържат съгласувано с няколко групи [3, с. 229].

Затова в настоящото изследване принадлежността към „Гирдап“- групата следва да се анализира по следния начин: решаващо капиталово участие на

банката или главни нейни акционери в други дружества, като в повечето случаи това е съпроводено и с участието на тези лица в управителното тяло на родствените структури. Вторият кръг от „Гирдап“-групата се образува от акционерни компании, в които банката или нейните представители нямат решаващо участие, но във всеки случай допринасят за по-голямото влияние на банката върху съществен дял от икономиката на страната.

Именно в такава посока се развива банка „Гирдап“ – създавайки мрежа от взаимосвързани фирми се превръща в специфична кредитно-търговска централа, отличаваща се със значителено присъствие в стопанския живот на страната. Първите ѝ стъпки в това начинание датират от 90-те години на XIX в. Тя участва в основаването на Застрахователно дружество „България“ през 1891 г. с акции на стойност 50 хил. лв., които предствалвяват 1/6 от тогавашния ѝ капитал. През с. г. капиталът на банката възлиза на 300 071 лв., а общата сума на активите ѝ на 548 711 лв.

В настоящата статия се представят основаните от самата банка „Гирдап“ дружества, в които тя и нейните главни акционери имат решаващо участие, както във финансов аспект, така и в управленски.

На 24 октомври 1913 г. „Гирдап“ основава Първото българско акционерно дружество за международни транспорти „Трансбалкания“ с капитал 100 хил. зл. лв. Целта е да се ползват свободните капитали на дружеството във вид на безсрочен влог от една страна, а от друга – самата „Гирдап“ да пласира за съвсем кратки срокове своите свободни средства [5, с. 19].

„Трансбалкания“ се занимава с транспорт на стоки по сухо и по море, както и с освобождаването и обезмитиването им; с камионаж; рекламации на надвзети такси по товарителници; рекламации за надвзети мита; складиране на стоки; аванси срещу депозиране на стоки (варантен кредит) и продажба на пътнически билети. Транспортното дружество открива свои клонове в стратегически за осъществяване на дейностите си места като Варна, Дупница и Лом.

Оказва се, че банка „Гирдап“ контролира 420 акции, което представлява 82% от капитала на „Трансбалкания“. Контролът се осъществява чрез прякото и косвено участие (чрез лица, свързани с управлението на банката) в капитала на дружеството. Прякото участие на „Гирдап“ е с 200 акции от общо 500; русенският адвокат д-р П. Стайков (председател на Управителния съвет на „Гирдап“) – с 50 акции; Бончо Боев (член на Управителния съвет на „Гирдап“) – с 50 акции; Иван Ковачев (член на Управителния съвет на „Гирдап“ и директор на търговския отдел на банката) – с 60 акции; Матей Венков (служител на банката) – с 60 акции. Освен това в Управителния съвет на дружеството за международни транспорти „Трансбалкания“ влизат трима души от ръководството на банката и едно външно лице, банкерът Г. Кабакчиев (основател на акционерно дружество „Георги П. Кабакчиев“ в София през 1920 г.). В Проверителния съвет на дружеството от общо трима души, двама са от управата на банката.

Дружеството развива успешна дейност. До Първата световна война транспортът за Одрин, Дедеагач, Солун, Ниш, през Дунава и т.н. се обслужва от него. През военните години дейността му около транспорта от Германия и Австро-Унгария за Турция и обратно е по-слаба, както и работата му около износа на български тютюни за Германия по Дунава [5, с. 21; 6, с. 26; 7, с. 181].

В условията на следвоенна икономическа криза нормалното функциониране на редица предприятия е затруднено. За разлика от тях дъщерното дружество на „Гирдап“ „Трансбалкания“ се развива относително стабилно и успешно, както сочат данните от Таблица 1. Печалбите на дружеството от 98 хил. лв. за 1919 г. нарастват на 198 хил. лв. през 1922 г. В периода 1918-1922 г. не се отчитат никакви загуби, а дивидентите се раздават ежегодно, но като процент са доста малки.

Таблица 1. Основни балансови пера на дружество за международни транспорти „Трансбалкания“, 1918-1922 г. (в лева) [6, с. 437]:

Балансова дата	Акционен капитал		Уставни и други резерви	Сметка „Печалба и загуба“		Дивидент		
	номинален	внесен		Чиста печалба	Загуба	Сума	Върху капитал	%
<i>В левове</i>								
31.12.1918	100 000	100 000	11 000	-	14 000	-	100 000	0
31.12.1919	100 000	100 000	11 000	98 000	-	30 000	100 000	0
31.12.1920	100 000	100 000	16 000	46 000	-	17 000	100 000	7
31.12.1921	1 000 000	500 000	19 000	78 000	-	40 000	500 000	8
31.12.1922	1 000 000	500 000	23 000	198 000	-	100 000	500 000	0

Както се отбеляза по-горе банка „Гирдап“ опитва и една друга област освен банкерството, а именно търговията с тютюни. Тази търговия, по признание на управата на „Гирдап“, изисква големи капитали, а отгук възниква идеята да се основе банкова институция за тази цел. Такава става Македонската банка в София с наличен капитал от 10 млн. лв. (по-късно – 50 млн. лв.), в който капитал участието на банка „Гирдап“ в стоки възлиза на стойност малко над 2 млн. лв. Управител и на двете институции е Бончо Боев, който има приноси в капитала на Македонска банка, възлизащи на 141 хил. лв. За осъществяването на тази търговия банка „Гирдап“ дори организира собствени тютюневи складове в Ксанти, Дупница и Горна Джумая. Ориентирането на Македонска банка предимно към тютюневата търговия личи от факта, че през 1922 г. тя разполага с капитал и резерви над 46 млн. лв, а влоговете ѝ са малко над 13 млн. лв. [5, с. 61; 6, с. 26; 8].

Българска македонска банка е основана на 21 май 1916 г. със седалище гр. София по инициатива на „Гирдап“ и русенското тютюнево дружество „Независима България“, респективно директорите им Бончо Боев и Георги Ц. Недков. За осъществяване на дейността си, веднага след регистрирането на банката в Софийския окръжен съд, тя открива клонове в Дупница, Ксанти, Пловдив и Хасково и представителства в Гюмюрджина и Пазарджик. За подпредседател на Македонска банка е избран директорът на търговския отдел на „Гирдап“ в София Иван Н. Ковачев. Като членове на Управителния съвет влизат Марин Ковачев (народен представител по това време и директор на Ксантийския клон на Македонска банка, Светослав Стайков (свързан с „Гирдап“ и директор на близката ѝ Българска гаранционна банка), д-р П. Стайков, Васил Абаджиев (директор на Дупнишкия клон на новото дружество) и др. Уставът на Българска македонска банка определя съществуването ѝ за един срок от 50 години, т.е. от 1916 до 1965 г., като този период остава плаващ [5, с. 67; 7, с. 182].

Уставът на Македонска банка е изготвен по удобен на членовете на банка „Гирдап“ начин. Правото на глас е в пълна зависимост от броя на притежаваните акции. Това от своя страна концентрира управлението на дружеството в ръцете на големите акционери. Без съмнение това дава възможност то да бъде управлявано от най-заинтересованите, което му осигурява и най-добро управление. Така решително влияние придобива мнозинството, т.е. тази група акционери, които притежават повече от половината акции. Управителният съвет, за да е сигурен, че няма да има разногласия в Общото събрание, се стреми да бъде съставен от членове от групата на болшинството. По този начин Събранието няма как да не одобри делата на Управата. Проверителният съвет също е под влияние на Управителния съвет, в резултат на което се стига до пълновластие на мнозинството на дружествения капитал.

Тези акционери, държащи 49% от капитала на дружеството имат права, които на практика са почти неосъществими. Например правото на акционерите, държащи 1/5 от капитала не може да се упражни при големите дружества, поради трудността да се съберат толкова акции от хора извън Управителния съвет. На практика малцинството се оказва без значение в управлението на дружеството, освен да следи насоките, давани от мнозинството, съсредоточено в Управителния съвет. Трябва да се изтъкне, че именно тази група акционери са най-облагодетелствани при разпределението на печалбите на дружеството, тъй като това става съразмерно на притежавания брой акции. Следва да се заключи, че с налагането на подобен Устав, банка „Гирдап“ поставя под пълен контрол дъщерната си Македонска банка. Несъмнено тези принципи играят важна роля в създаването на мрежата от взаимозависими фирми.

По време на Първата световна война Българска македонска банка реализира големи печалби, като през 1917-1918 г. постепенно увеличава капитала си до 50 млн. лв. Участието и влиянието на банка „Гирдап“ в дъщерната Македонска банка се запазва и след войната. Това е така, тъй като 300 хил. акции от новите 400 хил. акции на увеличението на капитала се оферират на старите акционери на банката, т.е. на същата група лица, родствени на „Гирдап“ само че по намалени цени, а само 100 хил. акции се дават на нови участници. Дори през 1917 г. представителите на банка „Гирдап“ в Управителния съвет на Македонска банка се увеличават с още един. От Управата на дъщерната банка излиза банкерът Манол Стефанов, който се заменя с чиновника при банка „Гирдап“ Матей Хаджистефанов. А самата банкерска къща „Манол Стефанов“ е свързана с банка „Гирдап“ (войната, 67-68, с. 182). Ето такива преплитания на връзките пораждаат една своеобразна финансова мрежа, изградена от зависими една от друга, в по-малка или в по-голяма степен финансови групировки.

Ограничаването на дейността на банката, поради изгубени територии (Ксантийско и Гюмюрджинско) след войната, а по-важно, поради фискални съображения, акционерите на Македонска банка решават с протокол от 22 юли 1922 г. да намалят с 60% капитала ѝ – от 50 млн. лв. на 20 млн. лв. чрез изкупуване на част от акциите по 100 лв. номинала. Съдът ще утвърди това решение след като се установи, че и с намален капитал банката ще може да функционира, т.е. няма да се навреди на трети лица. Резервите на банката за 1922 г. се намаляват със сумата на платените данъци за минало време малко над 7,5 млн. лв. и със загубите през 1922 г. близо 2, 4 млн.лв. Загубите за 1921 г. в размер на 256 хил. лв. се погасяват от brutото печалби за 1922 г. [1, л. 8; 6, с. 50].

Грамадните печалби, които реализира банката от тютюневата търговия през военните години личи от обстоятелството, че през 1918 г. тя увеличава капитала си от 10 млн. лв. на 50 млн. лв., а през 1922 г. разполага с капитал и резерви над 46 млн. лв. и влогове – малко над 13 млн. лв.

Таблица 2. Основни балансови показатели на Българска македонска банка, 1918-1922 г. (в лв.) [6, с.50]:

Балансова дата	Акционерен капитал		Уставни и други резерви	Влогове и текущи кредит орни сметки	Чиста печалба	Дивидент		
	номинален	внесен				Сума	Върху капитал	%
В левове								
31.12.1918	50 000 000	46 426 000	18 502 000	8 697 000	5 249 000	4 000 000	50 000 000	8
31.12.1919	50 000 000	46 826 000	18 758 000	9 573 000	10 159 000	7 500 000	50 000 000	5
31.12.1920	50 000 000	46 827 000	19 266 000	23 475 000	7 266 000	4 500 000	50 000 000	9
31.12.1921	50 000 000	46 827 000	19 266 000	16 579 000	256 000 *	-	50 000 000	-
31.12.1922	50 000 000	46 958 000	9 204 000	13 211 000	2 364 000		50 000 000	-

*Заруба

Друго дъщерно дружество на „Гирдап“ е циментовата фабрика „Лев“ в Плевен. Основава се като търговско събирателно дружество със свой устав под името „Първо българско за цимент и хидравлическа вар“ дружество „Лев“ – Плевен с централа София на 20 май 1909 г. Негови основатели са Иван П. Габровски от гр. Тулча, Константин Пенчев от Русе, Стефан Д. Манафов, инженер от Габрово и Дико Пачев, търговец от Габрово. По-късно броят на участниците се увеличава. През 1917 г. дружеството се преобразува от съдружието „Ковачев и Пенчев“ в акционерно и се регистрира в Областния съд в гр. София под името „Първо българско за цимент акционерно дружество „Лев“ с централа София и клон (фабриката) в Плевен. Така на 23 март 1917 г. се основава ново акционерно дружество с основен капитал от 4 млн. лв., разделен на 40 000 акции по 100 лв. Съдружието „Ковачев и Пенчев“ получава 25 хил. акции. Само Иван Ковачев получава 23 хил. акции. „Гирдап“ държи в ръцете си на практика целият капитал на фабриката. Бончо Боев притежава 5 хил. акции, Марин Ив. Ковачев (син на Иван Ковачев) – 1 000 акции, Никола Ив. Ковачев (син на Иван Ковачев) – 300 акции, Светослав Стайков (директор на Българска гаранционна банка, сателит на „Гирдап“) – 500 акции, банка „Гирдап“ – 3 хил. акции, Българска македонска банка (дъщерно дружество на „Гирдап“) – 2 хил. акции и др. Единствено две външни лица вземат участие в капитала на дружество „Лев“ и то с неголеми суми. Всъщност и целият Управителен съвет на фабриката се държи от банка „Гирдап“. Той се състои Бончо Боев, тримата Ковачевци, К. Пенчев и само едно външно лице. Предприятието започва дейността си на 10 юли 1917 г., но поради разногласия между централата на дружеството в София и клонът му в Плевен, скоро преустановява работа. През 1918 г. се изгражда новата фабрика и предприятието възстановява отново производството си. Основен акционер в него остава Ив. Ковачев до окончателния фалит на банка „Гирдап“. [2; 5, 82-85; 7, 182-183].

И тази дъщерна на „Гирдап“ фирма според основните пера на балансите й бележи едно възходящо развитие в условията на следвоенната икономическа криза в страната. През 1918 г. печалбата от 1, 4 млн. лв. се отнася за образуване на резервен фонд. Не се отчитат загуби според предоставените годишни баланси с изключение на една сума от 94 хил. лв. през 1919 г. В следващите години доходите на дружеството само растат, както и сумата на раздаваните дивиденди.

Таблица 3. Основни балансови индикатори на дружество за цимент и вар „Лев“, 1918-1922 г. (в лв.) [6, с. 157]:

Балансова дата	Акционерен капитал		Уставни и други резерви	Сметка „Печалба и загуба“		Дивидент		
	номинален	внесен		Чиста печалба	Загуба	Сума	Върху капитал	%
В левове								
31.12.1918	4 000 000	4 000		1 400 000*	-		4 000 000	-
31.12.1919	4 000 000	4 000 000	1 400 000	-	94 000	-	4 000 000	
31.12.1920	4 000 000	4 000 000	1 400 000	532 000	-	320 000	4 000 000	8
31.12.1921	4 000 000	4 000 000	45 000	606 000	-	400 000	4 000 000	-
31.12.1922	4 000 000	4 000 000	106 000	1 175 000	-	600 000	4 000 000	5

*Печалбата, отнесена за резервен фонд.

„Гирдап“ създава свои дъщерни дружества и в добивната индустрия. Такова предприятие е мина „Курило“ в Искърския пролом, принадлежаща на акционерно дружество „Курило“, основано на 11 август 1917 г. по инициатива на д-р Полихрон Нейчев, Бончо Боев, д-р Т. Лазаров и Ив. Н. Ковачев. Целта е да поеме концесията „Лигнит“ за каменни въглища на д-р Нейчев, намираща се в землището на селата Кътина и Курило – Софийско. Според чл. 5 от устава на дружеството, то има за предмет експлоатацията на каменни въглища, построяването на фабрика за брикети и уреждането на други производства и търговия, свързани с обработването на мините или с фабрикуването и продажбата на брикетите и другите минни и фабрични материали и електрическа енергия. Основният капитал на „Курило“ е 4 млн. лв., разделен на 4 000 акции по 1 000 лв. номинални едната, внесен веднага при учредяване на дружеството. Половината от капитала се внася от притежателя на концесията д-р Нейчев, който срещу това получава 2 000 акции. Сред крупните акционери отново личат имената на Иван Н. Ковачев, участващ с 400 акции, Колчо Ив. Ковачев – с 90 акции, Бончо Боев – с 400 акции, Македонска банка – с 500 акции и самата „Гирдап“ – с 500 акции. На практика последната контролира 9/10 от паричния капитал на своето дъщерно дружество. Д-р Т. Лазаров записва 100 акции, а Руско Киров – 10. В Управителния съвет на мина „Курило“ банка „Гирдап“ се представлява от Бончо Боев и Иван Ковачев, а в Проверителния съвет – от Христо Гандев (чиновник при „Гирдап“) [5, с. 114; 7, с. 182].

Развитието на това дъщерно на банката предприятие в годините след Първата световна война не е особено успешно. При низходящата стопанска конюнктура то не реализира почти никакви печалби освен през 1919 г., като тази сума от 12 хил. лв. се отнася за образуването на запасен фонд. През следващите 1921-1922 г. мина „Курило“ работи на загуба.

Тези показатели са напълно обясними от гледна точка на неблагоприятните следвоенни икономически последици за страната.

Таблица 4. Основни балансови показатели на минно акционерно дружество „Курило“ към 31 декември 1918-1921 г. (в лв.) [6, с. 142]:

Балансова дата	Акционен капитал		Уставни и други резерви	Сметка „Печалба и загуба“		Дивидент		
	номинален	внесен		Чиста печалба	Загуба	Сума	Върху капитал	%
<i>В левове</i>								
31.12.1918	4 000 000	4 000 000	-	12 000*	-		4 000 000	-
31.12.1919	4 000 000	4 000 000	12 000		-		4 000 000	-
31.12.1920	4 000 000	4 000 000	12 000		69 000		4 000 000	-
31.12.1921	4 000 000	4 000 000	12 000		52 000		4 000 000	-

*Печалбата, пренесена за запасен фонд

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сред първостепенните контрагенти на банка „Гирдап“ се оказват едно транспортно дружество, една крупна банка, едно индустриално и едно минно дружество. Макар и не много на брой тяхната разнопосочност като сфери на действие осигурява едно широко поле за изява на „Гирдап“ в икономическия живот на страната.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] ЦДА, ф. 285К, оп. 8, а. е. 1095, л. 8;
- [2] Държавен вестник, №88, 26 април 1917 г.
- [3] Иванов, М. Мрежовият капитализъм: Българска търговска банка и нейните сродни дружества (1890-1914). С., 2010.
- [4] Икономиката на България до социалистическата революция. С., 1989.
- [5] Йорданов, Д. Войната и новите акционерни дружества. С., 1919.
- [6] Йорданов, Д. Преглед на българските дружества и банки. С., 1923.
- [7] Натан, Ж., Л. Беров. Монополистическият капитализъм в България. С., 1958.
- [8] Русе 7, №11, 25-31 март 1991.

За контакти:

Докторант Магбале Папазова, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, е-mail: magbule_sivri@abv.bg

Докладът е рецензиран.